

PRZEPADEK W ZNOWELIZOWANYM KODEKSIE KARNYM

WPROWADZENIE

Przepadek jest instrumentem penalnym przewidzianym we wszystkich ustawach materialnoprawnych w obrębie szeroko rozumianego prawa karnego¹. Został uregulowany w kodeksie karnym², kodeksie karnym skarbowym³ i w kodeksie wykroczeń⁴ jako środek orzekany wobec sprawcy czynu zabronionego. Przepadek przewidziano także w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary⁵. Jest środkiem stosowanym obligatoryjnie wobec podmiotu zbiorowego w orzeczeniu nakładającym na ten podmiot odpowiedzialność w związku z popełnionym na jego rzecz czynem zabronionym jako przestępstwo albo przestępstwo skarbowe⁶.

¹ Obejmuje ono ustawy regulujące odpowiedzialność karną w rozumieniu art. 42 ust. 1 Konstytucji.

² Artykuły 44, 45 i 45a ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1137, z późn. zm. (dalej: k.k.).

³ Artykuł 22 § 2 pkt 2–4a, art. 30–33, art. 43 § 1–3 (przepadek dotyczący przestępstw skarbowych) oraz art. 47 § 2 pkt 2 i 3, § 3 i 4, art. 49 (przepadek dotyczący wykroczeń skarbowych) ustawy z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 186, z późn. zm. (dalej: k.k.s.).

⁴ Artykuł 28 § 1 pkt 2, § 2 i 3, art. 30 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 1094, z późn. zm. (dalej: k.w.).

⁵ Artykuł 8 oraz art. 11 ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1541.

⁶ Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione jako przestępstwa albo przestępstwa skarbowe należy też uznać za odpowiedzialność karną *sensu largo*, tj. odpowiedzialność karną w ujęciu konstytucyjnym, w rozumieniu art. 42 ust. 1 Konstytucji. W uzasadnieniu do wyroku z dnia 3 listopada 2004 r., który doprowadził do skorygowania kilku mankamentów i uzupełnienia braków ustawy, Trybunał Konstytucyjny uznał, że przyjęty przez polskiego ustawodawcę model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary ma charakter represyjny, o czym świadczą „przesłanki tej odpowiedzialności, a przede wszystkim represyjny cel i funkcja orzekanych wobec podmiotów zbiorowych kar” (pkt 2 uzasadnienia wyroku TK z dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 72); por. też: D. Kala, [w:] *Komen-*

Ratio legis przypadku przedmiotów tkwi w konieczności pozbawienia sprawcy owoców czynu, tzw. korzyści bezpośrednich, oraz narzędzi, które służyły mu do jego popełnienia⁷. Przepadek służy również pozbawianiu beneficjentów korzyści majątkowych uzyskanych z przestępstw i przestępstw skarbowych. Przepadek korzyści majątkowej dotyczy wyłącznie korzyści nieobjętych przypadkiem „owoców”. Ta forma przypadku, jako narzędzie bardziej skomplikowane w stosowaniu, wymagające większych nakładów procesowych, nie jest znana prawu wykroczeń. Przepadek wiąże się przede wszystkim z założeniem, że nikt – sprawca ani osoba trzecia – nie powinien uzyskać z czynu zabronionego żadnych korzyści, a w konsekwencji, jeśli takie korzyści uzyskał, należy go ich pozbawić.

Przedmiotem moich rozważań będzie przypadek w prawie karnym *sensu stricto*, w prawie przestępstw – *de lege lata*, tj. w kształcie nadanym mu przez ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁸. Nowela lutowa z dniem 1 lipca 2015 r. wprowadziła zmiany w zakresie regulacji przypadku w przepisach kodeksu karnego. Skupię się przede wszystkim właśnie na tych zmianach.

ZAKRES ZMIAN DOTYCZĄCYCH PRZEPADKU

Na mocy noweli lutowej z katalogu środków karnych usunięto przypadek – uchylono art. 39 pkt 4 k.k., a w katalogu środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym zmieniono brzmienie art. 99 § 1 k.k. i uchylono art. 100 k.k., a jego treść została przeniesiona do art. 45a k.k. Obecnie przypadek jest w całości uregulowany w rozdziale Va kodeksu karnego pt. „Przypadek i środki kompensacyjne”. Za środki kompensacyjne zostały uznane obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i nawiązka. Przypadek zachował natomiast odrębność. Słusznie nie został zaliczony do środków kompensacyjnych⁹. Warto dodać, że zmianie statusu przypadku nie towarzyszyły

tarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, red. M. Filar, Toruń 2006, s. 145; A. Światłowski, B. Nita, *Wpływ odpowiedzialności karnej osoby fizycznej na postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności prawnej podmiotów zbiorowych*, [w:] *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych*, „Apelacja Gdańska” – wydanie specjalne 2003, nr 3, s. 157; B. Namysłowska-Gabrysiak, Głosa do wyroku TK z dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 9, s. 460.

⁷ Por.: T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 119; K. Szczucki, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, red. M. Królkowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 131, nb 13.

⁸ Dz.U. z 2015 r., poz. 396 (dalej: nowela lutowa).

⁹ Por. K. Szczucki, [w:] *Kodeks karny...*, s. 131, nb 13.

żadne znaczące modyfikacje treści tego środka. Zachowano dwie zasadnicze formy przepadku – przepadek przedmiotów i przepadek korzyści majątkowej, oraz dwie formy zastępcze orzekane w przypadku braku możliwości orzeczenia zasadniczych, odpowiednio – ściągnięcie równowartości pieniężnej przepadku przedmiotów oraz ściągnięcie równowartości pieniężnej przepadku korzyści majątkowej. Ustawodawca nie zmodyfikował przesłanek orzekania przepadku. Zmianie charakteru prawnego tego środka nie towarzyszyły więc żadne zmiany co do jego istoty oraz funkcji.

Oprócz zmiany dotyczącej statusu przepadku, mającej charakter ewidentnie systemowy, nowela lutowa wprowadziła też kilka bardziej szczegółowych modyfikacji dotyczących tej instytucji. Na jej mocy doszło do uchylenia przepisów art. 44 § 8 i art. 45 § 6 k.k., które regulowały nabycie przez Skarb Państwa własności składników objętego przepadkiem majątku. Uchylony został również art. 45 § 4 k.k. będący *de facto* przepisem o charakterze procesowym, a więc swego rodzaju „ciałem obcym” w materialnoprawnej tkance części ogólnej kodeksu karnego. Zmieniono też brzmienie art. 45 § 3 k.k. regulującego jedno z domniemań prawnych dotyczących przepadku korzyści majątkowej.

CHARAKTER PRAWNY PRZEPADKU

Od 1 września 1998 r. do końca czerwca 2015 r. w szeroko rozumianym polskim prawie karnym powszechnym – prawie przestępstw i wykroczeń powszechnych – i w prawie karnym skarbowym przepadek należał do środków karnych. Ustawodawca umieścił go w katalogu tych środków w art. 39 pkt 4 k.k. z 1997 r. Przepadek przedmiotów został uznany za środek karny w art. 28 § 1 pkt 2 k.w. z 1971 r., zmodyfikowanym w związku z przyjęciem w 1997 r. nowej kodyfikacji karnej¹⁰. Konsekwentnie przepadek zaliczono też do środków karnych w kodeksie karnym skarbowym z 1999 r., mocno wzorowanym na kodeksie karnym z 1997 r.

Ponadto przepadek był klasyfikowany w kodeksie karnym jako administracyjny środek zabezpieczający, orzekany względem niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego, uregulowany w art. 99 § 1 k.k. Przepadek orzekany tytułem administracyjnego środka zabezpieczającego przewiduje także kodeks karny skarbowy (art. 22 § 3 pkt 6 i art. 43 § 1 oraz art. 47 § 4).

¹⁰ Na mocy art. 1 pkt 18 ustawy z dnia 28 sierpnia 1998 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń, ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy – Kodeks pracy i niektórych innych ustaw, Dz.U. z 1998 r., nr 113, poz. 717; ta ustawa nowelizacyjna weszła w życie z dniem 1 września 1998 r. w tej samej dacie co nowy kodeks karny.

W prawie przestępstw i wykroczeń powszechnych oraz w prawie przestępstw i wykroczeń skarbowych na przestrzeni siedemnastu lat charakter prawny przypadku był ujęty jednolicie. Ten stan rzeczy zmieniła nowela lutowa. Wykreślono przepadek z katalogu środków karnych i przeniesiono go do dodanego do kodeksu karnego rozdziału Va pt. „Przepadek i środki kompensacyjne”. Obecnie w kodeksie karnym przepadek nie jest także uznawany za administracyjny środek zabezpieczający. Nowela lutowa stosownie zmodyfikowała brzmienie art. 99 § 1 k.k. Przepadku nie przewidziano również w katalogu administracyjnych środków zabezpieczających zawartym w art. 93a § 2 k.k. Konieczne okazało się więc dodanie do rozdziału Va kodeksu karnego nowego przepisu art. 45a, który obecnie normuje zbiorczo podstawy orzekania przypadku, które przed 1 lipca 2015 r. były uregulowane w art. 99 § 1 oraz w art. 100 k.k. To rozwiązanie jest logiczną konsekwencją zmiany natury prawnej przypadku.

W efekcie tych zmian przepadek na gruncie kodeksu karnego stał się... po prostu przypadkiem. Ustawodawca nie zaklasyfikował go do żadnej grupy wyróżnionych w ustawie środków penalnych¹¹. Takie rozwiązanie jest precedensem niemającym odpowiednika w dotychczasowych polskich kodyfikacjach karnych¹².

Dla porządku należy odnotować, że w związku ze zmianą statusu przypadku nowela lutowa wprowadziła też liczne redakcyjne zmiany dostosowawcze przepisów części ogólnej¹³ i części szczególnej kodeksu karnego¹⁴, kodeksu postępowania karnego¹⁵ i kodeksu karnego wykonawczego¹⁶. Jako takie nie budzą one zastrzeżeń.

Wykreślenie przypadku z katalogu środków karnych rodzi wątpliwości co do charakteru prawnego tego środka *de lege lata*.

Zdaniem J. Raglewskiego w obecnym stanie prawnym przepadek jest „[...] instytucją prawną, która nie służy, w przekonaniu legislatora, realizacji celów penalnych. Wydaje się jednak, że tak kategoryczne stanowisko odmawiające przypadkowi charakteru środka karnego nie uwzględnia wielopostaciowości tej instytucji. Jakkolwiek powyższe założenie może być bronione w wypadku orzekania przypadku *producta sceleris* (przedmioty i korzyści majątkowe pochodzące z przestępstwa), to już istnieją poważne wątpliwości, czy takie stwierdzenie jest trafne odnośnie do przypadku *instrumenta sceleris* (przedmiotów służących bądź przeznaczonych do działalności przestępczej). W tym ostatnim wypadku chodzi

¹¹ Por. J. Raglewski, Rozdział 6. *Przepadek*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 171, pkt 6.1.

¹² W poprzednich polskich kodeksach karnych przepadek był karą dodatkową, wymienioną w katalogu kar dodatkowych, w art. 44 pkt e k.k. z 1932 r. (Dz.U. z 1932 r., nr 5, poz. 71) i w art. 38 pkt 6 k.k. z 1969 r. (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94).

¹³ Zob.: art. 59, 60 § 7, 60a, 61 § 2, 75 § 2, 75a § 1 i 5, 83, 90, 103 § 2, 107 § 6 k.k.

¹⁴ Zob.: art. 139 i 140 § 4 k.k.

¹⁵ Zob. m.in.: art. 323 § 3, 340 § 3, 413 § 2 pkt 2 i § 3 k.p.k.

¹⁶ Zob. m.in.: art. 4 § 1, 27, 27a, tytuł rozdz. XII, art. 187–195a k.k.w.

o utrudnienie, czy wręcz uniemożliwienie kontynuowania działalności przestępczej przez pozbawienie sprawcy koniecznych do tego »narzędzi«. Cel taki jest analogiczny do występującego chociażby przy orzekaniu środka karnego w postaci zakazu zajmowania określonego stanowiska (art. 41 k.k.)¹⁷. Postrzegany szerzej, ale zasadniczo zbieżny cel prewencyjny można zidentyfikować w przypadku większości tzw. terminowych środków karnych. Dotyczy on – oprócz wskazanego przez J. Raglewskiego zakazu zajmowania określonego stanowiska – także: zakazu wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art. 39 pkt 2 k.k.); zakazu prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi (art. 39 pkt 2a k.k.); zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.); zakazu wstępu na imprezę masową (art. 29 pkt 2c k.k.); zakazu wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych (art. 39 pkt 2d k.k.); nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.) oraz zakazu prowadzenia pojazdów (art. 39 pkt 3 k.k.). Nie występuje jedynie w przypadku pozbawienia praw publicznych (art. 39 pkt 1 k.k.)¹⁸. Postrzegany w kontekście tej funkcji przepadek nie wydaje się być instytucją zasadniczo odmienną od środków karnych.

Obecnie sprawą fundamentalną dla prawidłowego stosowania przepisów o przepadku jest ustalenie, czy należy on do „środków przewidzianych w kodeksie karnym” czy też jest „innym środkiem prawnym określonym w kodeksie karnym”¹⁹. Przyjęcie tej pierwszej interpretacji, nawet intuicyjnie, wydaje się jedynym możliwym. Druga prowadziłaby bowiem do uznania przepadku za „obcą”, niepełną tkankę na gruncie prawnokarnej regulacji. Za taką można uznać obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i to też jedynie w wymiarze zasadniczym, ale już nie w zakresie orzekanej zamiast niego nawiązki²⁰. Przyjęcie takiej klasyfikacji dla przepadku nie wydaje się zasadne.

¹⁷ J. Raglewski, Rozdział 6. *Przepadek...*, s. 171, pkt 6.1. Na prewencyjny charakter przepadku narzędzi przestępstwa jako środka karnego wskazywał i obecnie – jako po prostu „środką” – wskazuje też L. Gardocki – zob. tenże, *Prawo karne*, Warszawa 2013, s. 182, oraz tenże, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 184; por. też: K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004, s. 69.

¹⁸ Por.: D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2015, s. 356, nb 26.

¹⁹ Problem zidentyfikował J. Raglewski, Rozdział 6. *Przepadek...*, s. 173, pkt 6.8; autor ten opowiedział się za usytuowaniem przepadku w obrębie „środków przewidzianych w Kodeksie karnym”.

²⁰ Zob. W. Zalewski, Przed art. 39, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 52, nb 21, por. też nb 20 – rozważania nt. różnicowania charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody jako środka

Zmianie charakteru prawnego przepadku nie towarzyszyła żadna zmiana w zakresie dyrektywy jego wymiaru. Na długo przed uznaniem przepadku, obowiązku naprawienia szkody oraz nawiązki za instytucje osobne od środków karnych formułowano w literaturze przedmiotu tezę o ograniczonym zakresie zastosowania dyrektyw wymiaru kary do ustalania rozmiaru i zakresu obowiązku naprawienia szkody i przepadku korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa. Wskazywano, że treść obowiązku naprawienia szkody jest przesądzona przez cele kompensacyjne, a zakres przepadku przedmiotów pochodzących z przestępstwa – przez rozmiar korzyści bezprawnie osiągniętej przez sprawcę²¹. Brzmienie art. 56 k.k. nie pozostawiało jednak wątpliwości, że przy ich orzekaniu na sądzie ciążył obowiązek odpowiedniego stosowania art. 53, 54 § 1 oraz art. 55 k.k. Nowela lutowa zmodyfikowała brzmienie art. 56 k.k. W obecnym stanie prawnym dyrektywy wymiaru kary zawarte we wskazanych w tym artykule przepisach nie znajdują zastosowania przy wymierzaniu środka kompensacyjnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Ustawodawca nie przewidział podobnego wyjątku dla przepadku. W konsekwencji nie można wywodzić, że znajduje on zastosowanie do tej instytucji. W odniesieniu do przepadku – zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 56 k.k. – sąd nadal ma obowiązek odpowiedniego stosowania art. 53, 54 § 1 i art. 55 k.k. Co do przepadku narzędzi (*instrumenta sceleris*) oraz fakultatywnego przepadku przedmiotów „zakazanych”²² to reguła w pełni zasadna. W odniesieniu do przepadku korzyści – bezpośrednich oraz pośrednich – pochodzących z przestępstwa (*producta sceleris*), który zawsze ma charakter obligatoryjny, podzielałam pogląd J. Raglewskiego, że nie powinno się stosować tych dyrektyw z uwagi na ich bezprzedmiotowość, powołując się przy tym na zawartą w art. 56 k.k. klauzulę „odpowiedniego stosowania” wskazanych w nim przepisów²³. Ten wariant przepadku ma bowiem charakter niejako „techniczny”, zautomatyzowany, tj. zawsze obejmuje swym zakresem całą korzyść uzyskaną z przestępstwa²⁴. Zróżnicowanie w zakresie stosowania dyrektyw wymiaru kary do poszczególnych form przepadku pokazuje, jak niejednorodny jest to instrument. Zdaje się ono przemawiać za zasadnością potraktowania przepadku jako odrębnego bytu penalnego, nieprzynależnego do żadnej grupy środków sklasyfikowanych w kodeksie karnym.

kompensacyjnego (cywilnoprawnego) i obowiązku naprawienia szkody orzekanego w związku ze środkami probacyjnymi (penalnego).

²¹ W. Wróbel, [w:] *Kodeks karny...*, Warszawa 2007, s. 719.

²² Dotyczy ich art. 44 § 6 k.k.

²³ J. Raglewski, *Rozdział 6. Przepadek...*, s. 173–174, pkt 6.9; zob. też: J. Nowacki, „*Odpowiednie*” *stosowanie przepisów prawa*, „Prokuratura i Prawo” 1964, z. 3, s. 20–25.

²⁴ Na techniczny charakter przepadków – nie różnicując ich wg przewidzianych przez ustawę form, aczkolwiek dostrzegając je – nietrafnie wskazują M. Królikowski i R. Zawłocki (*Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 361), wywodząc, że nie podlegają one reżimowi dyrektyw wymiaru kary.

W mojej opinii zmiana dotycząca statusu prawnego przypadku w kodeksie karnym – oderwanie przypadku od środków karnych – była jednak błędem. Przede wszystkim z uwagi na naturę tego środka, jego wyraźne „ciążenie” w kierunku środków karnych, przy znacznie mniejszym – w kierunku środków kompensacyjnych. Ponadto zmiana charakteru prawnego przypadku w kodeksie karnym wydaje się błędem z uwagi na problemy z jego identyfikacją systemową, tak w obrębie kodeksu karnego, jak i szerzej – w powiązaniu z kodeksem karnym skarbowym i kodeksem wykroczeń. Nie towarzyszyły jej bowiem zmiany charakteru tej instytucji w kodeksie karnym skarbowym oraz w kodeksie wykroczeń – w obu tych kodeksach przypadek nadal jest środkiem karnym²⁵. W prawie karnym skarbowym przypadek może być też orzekany jako środek zabezpieczający o charakterze administracyjnym (art. 22 § 3 pkt 6 i art. 47 § 4 k.k.s.). Taka rozbieżność w sposobie postrzegania przypadku w obrębie szeroko rozumianego prawa karnego na pewno nie może być uzasadniana różnicami między kodeksem karnym a kodeksem karnym skarbowym i kodeksem wykroczeń w istocie tej instytucji czy jej funkcjach. Chociaż w każdym z kodeksów przypadek wykazuje pewne odrębności w sposobie regulacji, ma swoją autonomię, na pewno rdzeń tej instytucji (jej istota) jest jeden, wspólny – stanowi ona środek o charakterze majątkowym, który – chociaż niejednorodny wewnętrznie, wielopostaciowy – ma zawsze pewien wymiar represyjny, a może też mieć prewencyjny²⁶. Abstrahując od mojej negatywnej oceny zmiany statusu normatywnego przypadku w kodeksie karnym, nie znajduję racji, dla których – przy zmianie charakteru prawnego przypadku w kodeksie karnym – nie objęto konsekwentnie taką samą zmianą przypadku w kodeksie karnym skarbowym oraz w kodeksie wykroczeń. Powoduje to istotną niespójność w systemie szeroko rozumianego prawa karnego.

UCHYLENIE PRZEPISÓW ART. 44 § 8 I ART. 45 § 6 K.K.

Na mocy noweli lutowej uchylono przepisy, zgodnie z którymi Skarb Państwa nabywał własność objętych przypadkiem przedmiotów (art. 44 § 8 k.k.), korzyści majątkowej oraz jej równowartości (art. 45 § 6 k.k.). Dochodziło do tego z chwilą uprawomocnienia się wyroku, a w przypadku, gdy podmiot objęty domniemaniem prawnym przewidzianym w art. 45 § 3 k.k. wystąpił przeciwko Skarbowi Państwa z powództwem o obalenie tego domniemania – z chwilą uprawomocnienia się wyroku oddalającego to powództwo. Ta zmiana wiązała się z dodaniem do kodeksu karnego wykonawczego art. 187 § 2, który *de facto* „przejął” normatywne treści uchylonych przepisów kodeksu karnego. Niewątpliwie kwestia

²⁵ Odpowiednio: art. 22 § 2 pkt 2 i 4 oraz art. 47 § 2 pkt 2 k.k.s.; art. 28 § 1 pkt 2 k.w.

²⁶ Por.: K. Postulski, M. Siwek, *Przypadek...*, s. 73–74.

nabycia własności przez Skarb Państwa składników majątkowych objętych przypadkiem ma wymiar egzekucyjny, więc samo „przesunięcie” stosownych regulacji z kodeksu karnego do kodeksu karnego wykonawczego nie budzi zastrzeżeń²⁷. Niestety, wzorem uchylonego art. 44 § 8 k.k. w art. 187 § 2 k.k.w. nie uregulowano *expressis verbis* nabycia własności przez Skarb Państwa ściągniętej równowartości przedmiotów, których przypadku sąd nie mógł orzec. Nadal więc należy przyjmować – obecnie w drodze szerokiej interpretacji art. 187 § 2 k.k.w. – że Skarb Państwa także nabywa jej własność z chwilą uprawomocnienia się wyroku²⁸.

Krytycznie należy się też odnieść do braku stosownych, analogicznych zmian w przepisach kodeksu karnego skarbowego i kodeksu wykroczeń, które nadal regulują nabycie przez Skarb Państwa własności objętych przypadkiem składników majątkowych. Powoduje to niepotrzebny systemowy chaos regulacyjny. Przepisy art. 187 § 2 k.k.w. stanowią swoistą „nadregulację” w stosunku do kilku przepisów kodeksu karnego skarbowego (art. 31 § 4, art. 33 § 7 i art. 49 § 1 w zw. z art. 31 § 4) oraz art. 30 § 4 k.w.

UCHYLENIE ART. 45 § 4 K.K.

Na mocy noweli lutowej uchylono także art. 45 § 4 k.k. Pierwsze zdanie tego przepisu stanowiło podstawę stosowania domniemań prawnych z art. 45 § 2 i 3 k.k. przy dokonaniu zajęcia mienia stosownie do przepisu art. 292 § 2 k.p.k., przy zabezpieczeniu grożącego przypadku korzyści oraz przy egzekucji tego środka. Drugie zdanie natomiast przyznawało osobie lub jednostce, której dotyczy domniemanie prawne z art. 45 § 3 k.k., prawo do wystąpienia z powództwem przeciwko Skarbowi Państwa o obalenie tego domniemania. Stanowiło też, że do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia powództwa postępowanie egzekucyjne ulega zawieszeniu.

Uchylenie art. 45 § 4 k.k. wiązało się z modyfikacją brzmienia art. 291 § 1 i 2 oraz art. 293 § 7 k.p.k., które w dużej mierze „przejęły” jego normatywne treści. Przepis ten, mimo że zawarty w kodeksie karnym, miał charakter ewidentnie procesowy, więc „przesunięcie” zawartych w nim regulacji do kodeksu postępowania karnego należy uznać za zasadne²⁹. Niezrozumiałe wydaje się jedynie pominięcie w nowej regulacji kodeksu postępowania karnego zasady stosowania

²⁷ Por.: J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015, s. 137.

²⁸ Tak w odniesieniu do art. 44 § 8 k.k. J. Raglewski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2007, s. 615 i obecnie – w odniesieniu do art. 187 § 2 k.k.w. – tenże, [w:] *Nowelizacja prawa karnego...*, s. 174, pkt 6.12.

²⁹ J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015, s. 136–137.

domniemań prawnych z art. 45 § 2 i 3 k.k. przy egzekucji przypadku. Nie wprowadzono też takiej zasady w przepisach kodeksu karnego wykonawczego.

Krytycznie należy ocenić pozostawienie w kodeksie karnym skarbowym art. 33 § 4 będącego odpowiednikiem art. 45 § 4 k.k. Do zabezpieczenia majątkowego w postępowaniu karnym skarbowym mają odpowiednie zastosowanie zmodyfikowane przepisy art. 291 § 1 i 2 oraz art. 293 § 7 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. Pozostawienie art. 33 § 4 k.k.s. skutkuje więc nadmiarem normatywnych treści dotyczących tych samych kwestii.

Błędem było również pozostawienie przez ustawodawcę w art. 29b k.k.w. odwołania do art. 45 § 4 k.k., obok odwołania do art. 33 § 4 k.k.s. W obecnym stanie prawnym w miejsce art. 45 § 4 k.k. powinien zostać powołany art. 293 § 7 k.p.k. Usunięcie art. 33 § 4 k.k.s., co uważam za konieczne, pozwoliłoby w ogóle poprzestać na odwołaniu do art. 293 § 7 k.p.k.

ZMIANA BRZMIENIA ART. 45 § 3 K.K.

Nowela lutowa wprowadziła dwie istotne zmiany brzmienia art. 45 § 3 k.k. Pozytywnie należy ocenić skorelowane, analogiczne zmiany treści art. 33 § 3 k.k.s. będącego odpowiednikiem art. 45 § 3 k.k.

W uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw³⁰ wskazano, że zmiana domniemania z art. 45 § 3 k.k. i z art. 33 § 3 k.k.s. została podyktowana koniecznością implementacji do polskiego porządku prawnego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej³¹. W art. 6 ust. 2 dyrektywy podkreślono, że konfiskata (tak w dyrektywie określa się przepadek) w stosunku do osób trzecich nie może odbywać się z naruszeniem ich praw nabytych w dobrej wierze.

W art. 45 § 3 k.k. uregulowano domniemanie prawne dotyczące przestępnego pochodzenia korzyści majątkowej znacznej wartości, którą sprawca przeniósł na osobę trzecią. Zmiany wprowadzone nowelą lutową odnoszą się do przesłanki tego domniemania³².

³⁰ Druk nr 2393, Sejm VII kadencji, s. 11, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393> (dostęp: 12.10.2016).

³¹ Dz.Urz. UE L 127 z 29.04.2014, s. 39.

³² Do końca czerwca 2015 r. przesłanka tego domniemania była zakreślona inaczej, w ujęciu bardziej zsubiektywizowanym. Przed modyfikacją art. 45 § 3 k.k. miał następujące brzmienie: „Jeżeli okoliczności sprawy wskazują na duże prawdopodobieństwo, że sprawca o którym mowa w § 2, przeniósł na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną nie mającą osobowości prawnej faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, mienie stanowiące korzyść majątk-

Przesłankę domniemania prawnego z art. 45 § 3 k.k. stanowi łączna realizacja dwóch zmodyfikowanych przez nowelę lutową warunków: 1) przeniesienia na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej mienia stanowiącego korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 45 § 2 k.k.; 2) w sytuacji, gdy na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu tego mienia można było przypuszczać, że pochodziło ono, chociażby pośrednio, z czynu zabronionego. Konsekwencją domniemania niezmiennie jest uznanie, iż rzeczy będące w samoistnym posiadaniu tego podmiotu lub przysługujące mu prawa majątkowe należą do sprawcy, *ergo* – stanowią korzyść majątkową uzyskaną z przestępstwa i mogą zostać objęte przepadkiem korzyści majątkowej³³.

Na skutek noweli lutowej obecnie domniemanie prawne z art. 45 § 3 k.k. ma zastosowanie jedynie w przypadku, gdy na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu rzeczy lub praw majątkowych można było przypuszczać, że nabyte przez osobę trzecią mienie, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego. Przed tą zmianą normatywną, by uniknąć przepadku objętej domniemaniem korzyści majątkowej, beneficjent musiał wykazać dowód jej uzyskania zgodnego z prawem. W nowym brzmieniu art. 45 § 3 k.k. kładzie nacisk na dobrą wiarę osoby przejmującej mienie³⁴. Nie wymaga już od niej przedstawienia dowodu zgodnego z prawem uzyskania tego mienia. Jestem zdania, że przedstawienie dowodu zgodnego z prawem nabycia objętej domniemaniem korzyści majątkowej nadal chroni przed jej przepadkiem, gdyż ewidentnie realizuje także zmodyfikowany warunek. Zdaniem J. Raglewskiego, w obecnym brzmieniu warunek domniemania z art. 45 § 3 k.k. wprowadza konieczność dokonania oceny okoliczności nabycia „z **perspektywy obiektywnego obserwatora, racjonalnie**

kową uzyskaną z popełnienia przestępstwa, uważa się, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu tej osoby lub jednostki oraz przysługujące jej prawa majątkowe należą do sprawcy, chyba że zainteresowana osoba lub jednostka organizacyjna przedstawi dowód zgodnego z prawem ich uzyskania”.

³³ Należy jednak zaznaczyć, że chodzi jedynie o te składniki majątkowe, które zostały przeniezione na beneficjenta i spełniają warunki domniemania uregulowanego w art. 45 § 2 k.k., a nie o cały jego majątek. Literalna wykładnia analizowanego przepisu wskazuje raczej na odmienną, szeroką interpretację, że wniosek domniemania obejmuje wszystkie składniki majątku beneficjenta. W literaturze prawa karnego taką interpretację przyjęli, poddając ją krytyce, N. Kłaczyńska, R. Korczyński, *Kilka uwag o nowelizacji art. 45 k.k. (przepadek korzyści majątkowej)*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, red. L. Bogunia, t. 15, s. 50–51. Taka interpretacja byłaby jednak ewidentnie krzywdząca dla podmiotu objętego analizowanym domniemaniem i bezzasadna z punktu widzenia *ratio legis* jego wprowadzenia – por.: J. Raglewski, [w:] *Kodeks karny...*, s. 633.

³⁴ W literaturze przedmiotu, analizując stan prawny sprzed noweli lutowej, wskazywano w pełni zasadnie, że warto rozważyć wyłączenie z zakresu tego domniemania osób, które w dobrej wierze nabyły od sprawcy rzeczy lub prawa pochodzące z przestępstwa; por.: M. Prengel, *Odwroćcie ciężaru dowodu w przedmiocie przepadku mienia*, „Jurysta” 2003, nr 2, s. 9; N. Kłaczyńska, R. Korczyński, *Kilka uwag...*, s. 51. W mojej opinii ustawodawca zrealizował ten postulat.

oceniającego okoliczności towarzyszące nabyciu określonych składników majątkowych. Chodzi o ustalenie, że dany podmiot, uzyskując określony składnik majątkowy, w konkretnym układzie okoliczności towarzyszących, zachowując wzorzec staranności, jakiego można oczekiwać od standardowego obywatela, nie mógł powziąć przypuszczenia o przestępczej proweniencji nabywanej korzyści majątkowej. Relewantne znaczenie dla takiej oceny ma z całą pewnością całościowy kształt okoliczności badanego stanu faktycznego. Należy przy tym pamiętać, że taka analiza winna być dokonywana z uwzględnieniem wiedzy i okoliczności *ex ante*, nie zaś występujących dopiero *ex post*³⁵.

Przyjmuję, że wskazując na konieczność analizy z uwzględnieniem wiedzy i okoliczności *ex ante*, autor uważa za właściwe odniesienie zobiektywizowanego wzorca należytej staranności do konkretnej sprawy i konkretnego sprawcy. Interpretację J. Raglewskiego odczytuję więc jako warunek dobrej wiary, ocenianej w powiązaniu z konkretną sprawą i konkretnym sprawcą, czyli w sposób zsubiektywizowany. Podzielam takie stanowisko. Odmienne niż J. Raglewski przyjmuję jednak, że dla weryfikacji analizowanego warunku konieczne jest ustalenie związku mienia objętego domniemaniem z konkretnym, przypisywanym określönemu sprawcy przestępstwem, za które orzeczono przepadek korzyści³⁶.

W świetle powyższego odczytuję wymóg, by na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu rzeczy lub praw majątkowych nie można było przypuszczać, że nabyte przez osobę trzecią mienie, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego, jako warunek dobrej wiary nabywcy, którą sąd może zweryfikować we własnym zakresie, na podstawie zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego albo z inicjatywy nabywcy, na podstawie przedstawionych przez niego dowodów. Ten warunek zakłada rekonstrukcję obiektywną powinności przypuszczenia konkretnego nabywcy, na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu mienia czy źródła jego pochodzenia³⁷. Ustalenie w konkretnej sprawie złej wiary nabywcy spowoduje uznanie, że rzeczy będące w jego samodzielnym posiadaniu lub przysługujące mu prawa majątkowe należą do sprawcy, więc pochodzą z przestępstwa i mogą zostać objęte przepadkiem korzyści majątkowej. Dobra wiara nabywcy wykluczy taką możliwość, powodując obalenie domniemania.

J. Majewski przyjął inną interpretację ww. zmiany brzmienia warunku domniemania prawnego z art. 45 k.k. Autor uznał, że nowe brzmienie przepisu pogarsza sytuację osoby trzeciej, której to domniemanie dotyczy, gdyż wymaga od niej wykazania, że w konkretnej sytuacji obiektywnie nie było możliwości przewidzenia, że dane mienie pochodziło z czynu zabronionego. Jego zdaniem „okoliczność, że sprawca z uwagi na swe indywidualne właściwości nie mógł roz-

³⁵ J. Raglewski, Rozdział 6. *Przepadek...*, s. 175, pkt 6.14.

³⁶ Odmienne J. Raglewski, Rozdział 6. *Przepadek...*, s. 175, pkt 6.14.

³⁷ D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny...*, s. 414–415.

poznać, że chodzi o takie mienie, jest w rozważanym zakresie irrelevantna”³⁸. Takie odczytanie powyższej zmiany brzmienia warunku domniemania prawnego z art. 45 k.k. nakazuje przyjąć, że ustawodawca radykalnie zawęził możliwości skutecznej przed nim obrony. Z tej perspektywy ocena tej zmiany musi być diametralnie inna. Pozostając przy swojej interpretacji – zgodnej z założeniami ustawodawcy o wzmocnieniu funkcji gwarancyjnej zmodyfikowanego przepisu – muszę uznać, że ta przyjęta przez J. Majewskiego ma podstawy oparte na brzmieniu i stylizacji końcowego fragmentu zmodyfikowanego art. 45 § 3 k.k. Wydaje się, że ustawodawca powinien ponownie zmienić kontrowersyjny warunek analizowanego domniemania prawnego, w sposób definitywnie przesądzający jego interpretację. Warto byłoby rozważyć modyfikację na podobieństwo warunku zawinienia przyjętego w art. 31 § 1a k.k.s. wobec właściciela przedmiotu objętego przypadkiem, tj. wprowadzić zastrzeżenie, by osoba lub jednostka organizacyjna wykazała, że nie wiedziała i nawet przy dołożeniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że mienie to stanowiło korzyść majątkową pochodzącą, chociażby pośrednio, z przestępstwa, o którym mowa w art. 45 § 2 k.k.

Oprócz złej wiary nabywcy *de lege lata* art. 45 § 3 k.k. wymaga, by przeniesienie składników majątkowych nastąpiło faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, tj. by beneficjent został samoistnym posiadaczem tych składników albo uzyskał określone prawo majątkowe. Tego przeniesienia nie musi przy tym dokonać sam sprawca. Przed modyfikacją art. 45 § 3 k.k. wystarczało duże prawdopodobieństwo, że sprawca, o którym mowa w § 2, przeniósł na osobę trzecią, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, mienie stanowiące korzyść majątkową uzyskaną z popełnienia przestępstwa, żeby przyjąć, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu tej osoby lub jednostki oraz przysługujące jej prawa majątkowe należą do sprawcy. Warunek „dużego prawdopodobieństwa” oznaczał, że w zaistniałym stanie faktycznym wystąpiły okoliczności, które „stwarzają stan uprawdopodobnienia zbliżony do pewności”, iż doszło do przeniesienia przez sprawcę na osobę trzecią składników majątkowych pochodzących z przestępstwa³⁹. Przeniesienia musiał przy tym dokonać sam sprawca przestępstwa. Domniemania z art. 45 § 3 k.k. nie można było wykorzystać wówczas, gdy podmiot, na rzecz którego nastąpiło przeniesienie samoistnego posiadania rzeczy lub praw przez sprawcę, rozporządził uzyskanym mieniem na rzecz kolejnej osoby, u której znajduje się ono obecnie⁴⁰.

Wprowadzenie do art. 45 § 3 k.k. wymogu ustalenia faktu przeniesienia na osobę trzecią mienia będącego korzyścią majątkową z przestępstwa, a nie tylko dużego prawdopodobieństwa takiego przeniesienia, spowodowało zawężenie zakresu przesłanki domniemania. Ta zmiana treści art. 45 § 3 k.k. prowadzi do

³⁸ J. Majewski, *Kodeks karny...*, s. 136.

³⁹ Tak J. Raglewski, [w:] *Kodeks karny...*, s. 632.

⁴⁰ Por.: uzasadnienie uchwały SN z dnia 17 marca 2005 r., I KZP 4/05, OSNKW 2005, nr 3, poz. 27.

wzmocnienia jego funkcji gwarancyjnej⁴¹. Z kolei rezygnacja z wymogu, by wyżej wymienionego przeniesienia dokonał sam sprawca, powoduje rozszerzenie zakresu przesłanki domniemania z art. 45 § 3 k.k., zwiększając praktyczne możliwości jego wykorzystania. Te zmiany brzmienia art. 45 § 3 k.k. są w pełni zrozumiałe i zasługują na akceptację. Kontrowersje związane z interpretacją zmodyfikowanego warunku, by nabycie mienia następowało w sytuacji, gdy na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu tego mienia można było przypuszczać, że pochodziło ono, chociażby pośrednio, z czynu zabronionego, uniemożliwiają jednoznacznie pozytywną ocenę tej zmiany. Jawi się ona jako pozytywna jedynie w związku z przyjętym przeze mnie odczytaniem tego warunku jako odpowiednika dobrej woli nabywcy.

PODSUMOWANIE

Wprowadzone przez nowelę lutową zmiany dotyczące instytucji przypadku miały przede wszystkim charakter systemowy. Za taką należy uznać „flagową” zmianę dotyczącą tej instytucji, związaną z wykreśleniem jej z katalogu środków karnych i środków administracyjnych. Taki charakter miało też uchylenie przepisów art. 44 § 8 i art. 45 § 6 k.k., powiązane z dodaniem art. 187 § 2 k.k.w., oraz uchylenie przepisu art. 45 § 4 k.k., powiązane ze zmianą brzmienia art. 291 § 1 i 2 oraz art. 293 § 7 k.p.k. Jedyną ewidentnie merytoryczną zmianę stanowiła modyfikacja treści art. 45 § 3 k.k.

Zmianę charakteru normatywnego przypadku oceniam negatywnie. Projektodawca nie wyjaśnił jej ani nie zracjonalizował. Nie znajduję dla niej należytego wytłumaczenia. Usunięcie przypadku z katalogu środków karnych nie zostało powiązane ze zmianą jego istoty ani zasad orzekania. Ustawodawca nie zmienił też statusu prawnego przypadku karnoskarbowego i przypadku orzecanego za wykroczenia. W kodeksie karnym skarbowym i w kodeksie wykroczeń przypadek nadal jest środkiem karnym. W kodeksie karnym skarbowym zachował ponadto status środka zabezpieczającego, który także stracił w kodeksie karnym. Te rozbieżności w systemowym postrzeganiu charakteru prawnego przypadku nie znajdują uzasadnienia, gdyż – przy pewnych odrębnościach – w każdej ww. kodyfikacji przypadek zachowuje identyczną istotę.

Wprowadzonych nowelą lutową zmian przepisów regulujących przypadek nie można uznać za zasadnicze. Uchylenie przepisów art. 44 § 8 i art. 45 § 6 oraz art. 45 § 4 k.k. miało charakter porządkowy. Towarzyszyły mu stosowne uzupełnienia i modyfikacje przepisów kodeksu wykroczeń i kodeksu karnego wyko-

⁴¹ Por.: D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny...*, s. 415, nb 12; K. Szczucki, [w:] *Kodeks karny...*, s. 131, nb 13.

nawczego. Krytycznie należy odnotować, że ustawodawca nie ustrzegł się przy tych „przeniesieniach” treści normatywnych pewnych sygnalizowanych wyżej błędów. Zmianom w kodeksie karnym powinny też towarzyszyć odpowiednie zmiany systemowe w kodeksie karnym skarbowym i w kodeksie wykroczeń, których jednak ustawodawca nie przeprowadził.

Zmiana brzmienia art. 45 § 3 k.k. zmodyfikowała regulowane przez ten przepis domniemanie prawne. Zasadniczo oceniam ją pozytywnie. Uważam, że zwiększyła standard gwarancyjny regulacji. Jeszcze raz jednak muszę zastrzec, że pozytywna ocena tej zmiany jest uwarunkowana przyjętą przeze mnie interpretacją zmodyfikowanego warunku domniemania, by nabycie mienia następowало w sytuacji, gdy na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu tego mienia można było przypuszczać, że pochodziło ono, chociażby pośrednio, z czynu zabronionego, jako odpowiednika dobrej woli nabywcy.

FORFEITURE IN THE AMENDED POLISH PENAL CODE

Summary

Under the Act of 20 February 2015 – changing the Penal Code and some other acts, from 1 July 2015 the forfeiture has been removed from the catalogue of penalties – the art. 39 point 4 of the Penal Code was repealed – and also from the catalogue of security measures of an administrative nature – the wording of the art. 99 § 1 of the Penal Code has been changed, the art. 100 of the Penal Code has been repealed and its content has been transferred to the art. 49a of the Penal Code.

Currently, the forfeiture is fully regulated in chapter Va of the Penal Code, entitled „Forfeiture and compensatory measures”. Changing the normative status of the forfeiture is not understood. I consider it as a mistake. This change was not associated with changes of the normative status of forfeiture in the Fiscal Penal Code and Code of Offences.

Besides the changes concerning the status of the forfeiture which has obviously system nature under the amendment came to repeal the provisions of articles 44 § 8, 45 § 6 and art. 45 § 4 of the Penal Code. These were changes of organizational character. They were accompanied by changes in the provisions of the Executive Penal Code and Code of Criminal Procedure, which took over the content of the repealed provisions of the Penal Code. The wording of the art. 45 § 3 of the Penal Code regulating one of the legal presumptions relating to the forfeiture of financial benefits has been changed. This has increased the warranty standard of that provision.

BIBLIOGRAFIA

- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2013
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2015
- Grzegorzczuk T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009
- Kala D., [w:] *Komentarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, red. M. Filar, Toruń 2006
- Kłączyńska N., Korczyński R., *Kilka uwag o nowelizacji art. 45 k.k. (przepadek korzyści majątkowej)*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, red. L. Bogunia, t. 15, Wrocław 2004
- Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Warszawa 2015
- Majewski J., *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015
- Namysłowska-Gabrysiak B., Glosa do wyroku TK z dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 9
- Nowacki J., „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Prokuratura i Prawo” 1964, z. 3
- Postulski K., Siwek M., *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004
- Prenzel M., *Odwrócenie ciężaru dowodu w przedmiocie przepadku mienia*, „Jurysta” 2003, nr 2
- Raglewski J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2007
- Raglewski J., *Rozdział 6. Przepadek*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015
- Szczucki K., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015
- Szeleszczuk D., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2015
- Światłowski A., Nita B., *Wpływ odpowiedzialności karnej osoby fizycznej na postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności prawnej podmiotów zbiorowych*, [w:] *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych*, „Apelacja Gdańska” – wydanie specjalne 2003, nr 3
- Wróbel W., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2007
- Zalewski W., *Przed art. 39*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015

KEYWORDS

forfeiture, amendment, Penal Code, a legal presumption

SŁOWA KLUCZOWE

przepadek, nowelizacja, kodeks karny, domniemanie prawne